

LIBRIS

We know
books

PAUL GOMA

DIN CALIDOR

0 copilărie basarabeană

ROMAN

3CCARTIER

Din 1995, în toate librăriile bune

Cuprins

Pre-mergere.....	5
Casa	7
Școala.....	15
Satul.....	23
Fără Arabia.....	41
Trăiască Gutenberg!.....	55
Vin români!.....	72
În refugiu.....	86
Au venit românii!.....	102
Au plecat românii.....	114
Ah, fetele!.....	121
Pești și pălării.....	140
Parașute.....	158
Nu mai sunt orfan.....	177
Minciuna bună.....	202
Numele.....	207
Fără numele.....	216
Moș Iacob	231
Ultimul Crăciun	250
Din Calidor	260
Pre-plecare.....	280
Plecarea	285

Pre-mergere

Galeria casei părintești din Mana este buricul pământului. Totul îmi pleacă de acolo și de atunci, toate mi se întorc, după largi ocoluri, perfect rotunde, după definitive dusuri – atunci și acolo.

I-am spus galerie ca să se înțeleagă despre ce este vorba, în realitate, casa avea ce avea: pridvor, prispă, cerdac, verandă, însă nu li se spunea prispă, nici pridvor (slavisme țărănești); și nici cerdac (cu, eventual, geamlâc) – turcism târgoveț. Casa noastră din Mana avea (, domnilor,) *calidor*.

Deși tata îmi explicase, doct, ca un învățător de țară ce era, „de unde, pe unde ne-a venit cuvântul” (de la francezi, prin ruși); deși mai târziu, la Universitate, acceptasem evidența lingvistică: francezul *corridor* (numind coridorul, culoarul nostru) devenise în rusă *karidor*, sub această formă trecând în Basarabia rusificată, unde româneasca îl înmuiase (oleacă), totuși etimologia propusă, la început de tot, de mama era atât de mult mai frumoasă, încât în mod necesar era și răpitor de adevărată:

„Calidor, carevasăzică: dor-frumos”.

...Carevasăzică, grecescul *kali* și românescul *dor* se întâlnesc pe-o cărare (spre izvor), se văd, se plac, se iau, se cunună (ca mama mamei, grecoaica, luându-l pe Popescu de bunicu-meu) – iar din uniunea lor rezultă nu doar mama și cu frate-său, Niculae, dar și dorul cântat, dorul oftat, dorul jelit între Nistru și Prut, după 1812, mai mult decât în oricare ținut românesc aflat, ținut căzut sub jug străin: dorul frumos, acel dor special care te prinde, cuprinde, străprinde; te năpădește, te copleșește; bate, răzbate, străbate – atunci când (de sus, din calidor), cu privirea aburită de duroare, cați încolo,-spre-Asfințit, unde bănuiești Prutul,

râu blăstămat, care-n două ne-a tăiat, despărțind frați de surori, cosind grădina de flori – de când procleții de moscali, afurisiții de ruși, păgânii de pravoslavnici ne-au sfârtecat Țara, furând jumătate din Moldova, botezând-o Bessarabia...

Prea puțin timp și doar în câteva întâmplări-cheie am stat, cu-adevărat, la noi, în calidor (chiar așa: cum să ne vină calidorul de la franțuji când ei nu au esențialul – și dulcele – verb a sta?), însă mă întorc, fără odihnă și fără efort, spre mereu același punct de plecare: calidorul.

Desigur, pictura, literatura, mai cu seamă poezia au zugrăvit, au cântat, au consacrat un alt punct-de-plecare, de-privire: fereastra. Ca pușcăriaș, am cunoscut-o, am frecventat-o și celebrat-o – însă calidorul... Pe măsură ce mă îndepărtez de el, punct-de-plecare, mă apropii de punctul-de-sosire, timpul fiindu-mi ca drumul, rotund.

Ca mai toți copiii băieți, mai legat am fost și am rămas de mama, prin ombilicul intact. De aceea, poate, locul meu de întoarcere este nu înăuntru de tot, ca încă nenăscuții, ci în calidor, acel vestibul deschis spre ambe părți, acel afară proxim și nu definitiv, acel loc la aer și lumină și umbră și căldură înăuntrică, supus agresiunilor, dar nu mortale: oricând pot face pasul înapoi, la adăpost (cel refuzat lui Rilke, Poetul-Fiu din *Pietà*:

„Acum îmi zaci, cruciș, în poală,/

Acum nu te mai pot naște”).

Pe mine mama nu m-a trimis: m-a adus pe lume; nu m-a expulzat, m-a condus de mână. Iar atunci când a plecat, când a reintrat ea, definitiv, în maica ei, pe când își desprindea mâna de o mână a mea, cu mâna cealaltă îmi punea în cealaltă mână a mea mâna fiului meu, Filip. După treisprezece ani de agonie, mamei i se micșorase trupul, obrazul îi scăzuse, involuase, căpătând trăsăturile unui nou-născut. Treisprezece luni mai târziu îmi venise Filip, ca toți nou-născuții, cu obraz de babă – dar nu al oricăreia, ci al mamei, la ducere.

Așadar, de mână, din, în, spre calidorul casei din Manaburicul pământului. Osia lumii.

Casa

Am spus: „casa părintească”, deși nu era proprietatea părinților, ci a statului, a satului, constituind o aripă a școlii. Să fi spus: „casa natală”? – nici așa; m-am născut în zorii zilei de 2 octombrie 1935 „în altă parte”, cu vreo douăzeci de metri spre drum, într-o bojdeucă de lut, acoperită cu paie, cumpărată odată cu terenul pentru școală. Așadar, casa părintească nu era a părinților, nici natală a mea.

Și totuși, din pricina casei noastre a târăgănat tata plecarea în refugiu, dincolo de Prut, după acel nenorocit 28 iunie 1940, când au fost cedate rușilor Basarabia, Bucovina de Nord, Herța; a tot amânat, a tot lungit-o, până când a devenit prea târziu. Când am ajuns la Prut, ciolovecii (cădea-le-ar bernevecii!) închiseseră noua graniță. Vorba lui moș Iacob: „Nici n-ați apucat să vă udați picioarele în Iordanu' Prutului că ați și fost botezați: săviețki grăjdianu'! Măcar eu și cu baba nu ne-am trudit cu drumul: grăjdianu' ne-o chicat în cap...”

Îl întrebam mereu pe tata, de când am fost în stare să pun întrebări:

— Tată, de ce n-am plecat și noi în primul refugiu, cel din '40? Nu știați ce ne așteaptă sub Ocupație, de la bolșevici?

Tata se scărpinga îndelung pe sub pălărie – n-a purtat nicio dată, dar ce frumos și-ar fi purtat-o:

— Știam noi, dar una-i să știi din auzite, să afli din aflate și alta-i să înveți pe pielea ta. Știam destule, nu numai din ce povesteau fugiții încoace, peste Nistru, mai ales în timpul foametei din Ucraina, de prin '32-'33, dar știam și din ce nu uitasem noi, cei de loc – unde crezi că și-au pornit rușii *rivaliuțâia* lor?

— La Petrograd – ba un crucișător *Avrora*, ba un Palat de Iarnă – și dă-i, și luptă-i, vorba lui...

— Dac-ar fi fost numai atâta, numai acolo... Când s-a pornit *tărăboiul* – vorbesc de cel din februarie '17 – o parte a frontului era în Moldova noastră. Când au auzit moscalii că s-a mântuit cu boierii, cu burjuii, cu popii, cu țarii și că or să capete pământ...

— ...au părăsit tranșeele, ne-au lăsat în fața nemților cu zeci de kilometri de front descoperit...

— Zicem zeci, fiindcă suntem băieți buni, dar cred că erau sute... Dar ce vină să le bagi? Să-și dea Ivan de la Tambov ori din Simbirsk sângele pentru Iași, pentru Fălticeni? Numai că, dacă, părăsind frontul, s-ar fi dus drept în mă-sa, la Simbirsk, la boierii și burjuii lor, i-ar fi privit! Dar ei au luat-o cu făcutul dreptății, pe stil nou, bolșevic, de-aici, de la noi, din Moldova. Că să-l dăm și noi jos pe rege și să-i ardem și noi o republică – sovietică! Ce ne mai lipsea... În Moldova era o jale și un jaf rusesc și un tif'... Dar ce-au făcut maladeții la noi, în Basarabia – prăpăd! Nu numai jaf, ca la război, dar ca la pacea rusească: beau vin, spirt până se înecau în beciurile inundate, împușcau tot ce le ieșea în cale... Rus și gata!

— Deci știați, din '17-'18, cine-s bolșevicii...

— Bolșevicii... Nu cuvântul ne speria, îl tociseră regățenii tot aruncându-ni-l, dar când auzeam de colhoz... De parcă nu primul îl născuse pe al doilea, dar așa suntem noi, țărani...

— Voi, țărani! Nu mai erai țaran, n-aveai pământ de luat la colhoz – sau tocmai de asta ai rămas pe loc?

— Nu de asta. Și n-a existat un „deci”... Majoritatea țăranilor au rămas pe loc, chiar și la al doilea refugiu, cel din '44.

— Atunci? Te considerai sărac? N-ai fost destul de: te-au ridicat și pe tine rusovieticii; te-au pohodit și pe tine na Sibir...

— Dac-ar avea basarabeanul mintea românului cei' de pe urmă! a răs tata. Hai să zicem că am zăbovit cu plecatul în primul refugiu și din pricina casei.

— Care casă? Dar noi n-aveam o casă a noastră!

— Cum, n-aveam? s-a supărat tata. Dar școala? Școala din Mana, făcută de noi, cu mâinurile-istea?

A, da: școala... Îmi aminteam. Vreau să spun: îmi re-aduceam aminte ce-mi tot spusese mama, tata, moș Iacob, mătușa Domnica despre acel moment. Moment pe care eu nu-l înregistrasem ca lumea, fiindcă nu se putea: aveam patru ani și opt luni... – îl reconstituiseam:

De cum se anunță Cedarea, tata zice:

— Plecăm!

Și mama zice:

— Să plecăm...

Și moș Iacob, vecinul nostru din stânga:

— Porniț'-o-n minuta asta, că de la cioloveci tre' s' te-aștepți la or'ce!

Și mătușa Domnica, baba moșului:

— Mergeț' cu Dumnedzău, luaț' și legătura asta cu demâncare.

Și preotul Dodon:

— Veniți cu noi, a mai rămas loc în căruța a doua – numai să nu vă luați și mobila...

Și tata:

— Dă-i drumul, părinte, să nu ți se ude potcapul, și las' că v-ajungem din urmă, doar să ne luăm și mobila... – iar mamei: Mergem, mergem, numai o raită să mai dau primprejurul casei și mă duc să caut un om cu chirie... Numai o raită și mă duc după un cărauș... Numai una și plecăm...

Stau în calidorul casei din Mana. Și văd:

Îl văd pe tata cum dă încă-numai-o-raită și încă-numai;

O văd pe mama cum scoate din casă în curte valize, baloturi, pachete, lucruri neîmpachetate, neînvalizate, neîn' nimic. În curte.

Îl văd pe moș Iacob cum o ajută în felul lui la coborâtul, de pe calidor în curte, a bagajelor: aleargă spre ea, cu o mână stăpânindu-și pălăria pe cap, agitând-o pe cealaltă:

— Oleacă, olecuță, că vin de-agiutor' – da se poate, doamnă? Da se poate să...? – ajunge taman atunci când mama, după ce a

coborât valiza sau balotul, urcă iar scara, așa că lui nu-i rămâne decât să aranjeze lucrul acela, mutându-l cu două degete mai încolo, cu o palmă încoace – zicându-i mamei, din urmă, dojenitor: Da se poate o treabă ca asta, doamnă? Să cărați sângurică – asta-i treabă de bărbat!

Mama nu-l ia în seamă; nu-l vede, nu-l aude, îl știe ea, știe pe bărbatul de moș Iacob – care s-a și luat după tata și dă cu el numai-o-raită în jurul casei.

În timp ce mătușa Domnica (o vād!) o ajută pe mama ca și bărbatu-său – numai că dinăuntru, din casă:

— Da nu căraț' sângurică, doamnă, să nu vă cadă greu, c-asta-i treabă de bărbat, ce crez' mătale! tot zice ea, ținând la piept cu amândouă mâinile legătura cu demâncare pentru noi.

Stau în calidor și nu mai vād: s-a-nnoptat.

Așa că vād bine de tot:

Mama cară bagajele la deal – din curte, unde le-a descărcat descărcătorul care fusese încărcător cinstit, mai ieri, le târaie pe scări, pe calidor, în casă.

Mătușa Domnica tropotește pe lângă ea, în jurul ei, înaintea ei, cu legătura cu demâncare întoarsă, strânsă la piept.

Moșul dă fugile lui de întâmpinare, cu pălăria stăpânită pe creștet, când mama a și urcat balotul, valiza, apoi, după ce-i spune că asta-i treabă de bărbat, se ia după celălalt bărbat: tata. Tata de-acum poate să-și dea în voie raitele; nu mai plecăm. Ba nu, altfel: am plecat și ne-am întors; ba nu: am fost întorși de soldați străini, vorbind străinește.

Stau în calidor. Îi aud pe cei doi bărbați sporovăind, apoi gâl-gâl-gâind dintr-o butelcă. Le aud glasurile, răzbat limpede:

— Poate că tot rău-i spre bine. Poate că nu-i dracu chiar așa negru. Poate că cine râde la urmă... (moș Iacob, oftând, a încurajare).

— Bine că ne-au întors de mult mai încoace de Prut – bieții cai: au făcut numai patruzeci de kilometri dus-întors, dar ia să ne fi dat înapoi de la Prut, ca pe-atâția alții, săracii. Câți kilometri să fie pân-la Prut, moș Iacob?

— În zbor de pasăre, șăptizăci, o sută pe drum de car – săracii cai...

— O sută numai dusul, Moș Iacob – da-ntorsul? Bietii cai (bietul tata), că trebuie să ne gândim și la cai, că, așa cum zice nevastă-mea, și calu-i om...

— Drept. Calu', săracu'... Că și el, cum zăce doamna... Eh, dac-aț' fi pornit alantăieri, ori măcar ieri, devreme, să fi plecat...

— Uite, n-am plecat când era de plecat... dar, vorba mătale, moș Iacob: poate că tot răul spre bine, nu?

— Las' că nu ne lasă El, Dumnezeu, dom' 'țător, că eu cunosc la ruș', îi cunosc de pe vremea moscalilor – s' oameni și ei, buni la suflet, da' cam răi de feliu' lor... Da' dacă știi cum să-i iei...

— Ăștia nu mai sunt ruși, s-au făcut sovietici, nu mai cred în Dumnezeu...

— Ba asta nu! Rusu' tot rus rămâne: zgării oleacă coaja de savietic, dai de pravoslavnic – 'i cunosc, așa-i conoos', de pe vremea moscalilor... Rusu-i ca cănele ciobănesc, tre' să știi cum să-l iei. Că, dacă-l iei cu ghinișoru', atuncea... Ș' dacă ne dă și Dumnezeu oleacă de mână de-agiutor', atuncea...

Nu știi dacă Dumnezeu îi va fi dat lui moș Iacob oleacă de mână de-agiutor', dar știi de la părinți că luatul cu ghinișoru' i-a, vorba lui, mărș: povesteau mai apoi oamenii că, de cum s-au apropiat de satul nostru comisarii lor, Iacob le-a ieșit în cale, dincolo de biserică, la șosea – cu pâine și cu sare:

„Da bine-ați vinit, daraghie tavoriști, obștea m-o trimăs de să vă spui, de la inimă, că muuuul' v-am mai așteptat! D-amu, că tot aț' vinit, fiți bine veniț'! Și să știți: n-am fost premare, numa oleacă de delegat, că Mana noastră-i cătună, nu-i comună, de să aibă premare; 'n-al doilea, să știți: n-am fost delegat de bunăvoia mea, de nevoie-am fost, m-o pus românii cu de-a sila – că de nu, la ocnă mă trimete, ca bolșăvic!; 'n-al triilea: 's țăran sărac, n-am altă avere decât căsuța ș-on peticel de jie – că facem ș-on strop de jinișor... – da le predau pe toate la colhoz, cu drag le dăruim! 'n-al patrălea: eu n-am avut sluji, slugă-am fost eu, la boier, pân'

m-a slobozit Marea Rivaliutaie, ma'itur mi-i tat' satu' si satili di primpregiur – asta mi-i crucea, iubiți tovarăș'!”

Povestind întâmpinarea (cu pâinea și cu sarea), mama își punește gura și bombăne ceva nedeslușit, oricum, nu ceva de bine. Tata îi ia apărarea:

— Ce să facă bietul om sub vremi? Și nici nu spunea minciuni: pe vremea rușilor fusese slugă, la curte; nu avea altă avere decât casa și via – și cele vreo două-trei-patru-cinci hectare de arabil de la reforma lui Averescu; cu administrația românească nu se înțelegea, era și el un dezamăgit de Patria-Mamă, zicea că România Mare, în loc să ne trimită luminați, luminători, ne-a trimis întunecații, proștii, necinstiții de la ei, din Regat; în loc de exemple de civilizație românească, să ne smulgă din rusism și din analfabetism, ne trimisese „ostrovari” – zicea: „Na, c-amu și România-i țară mare, cu colónii! Are și ea Siberia ei, ca cum ar veni: Moldova noastră... Aici ni-i trimete pi toț' tálharii, pi toț' trântorii, prinșii cu fapte rále acolo, la ei, în Regat. Uită-te la ei, dom' 'țător, numai la ce vedem noi, în sate; cine-s preceptorii? Cine jândarii? Cine slujbașii mai măricei, cu lefuri mari, de trimășii în colónii? Neghina, pleava, drojdia, scursura de la ei din Regat! Care cum face o poznă la ei, pentru care ar trebui să înfunde pușcăria – pașol na Rumânskii Sibir! În loc să-i vâre la ocnă, la ei, de rai, ni-i trimete nouă, de buni, oameni buni! Da' ci-i pământu' nostru al Moldovei, dom' 'țători: groapă di gunoi? umblătoare? Da uită-te la ei cum ne vin când ne vin; desculțai, dezbrăcățai, cu toată averea-ntr-o coșâlcă – paporniță îi spun ei... Într-o lună de zile se-mbracă – ghini fac, să nu li se vadă; se-ncalță – ghini le prinde: s' nu intre-n așternut cu băligile călcate, tot umblând să afle cum să ne mai amăgească... În trii luni, uite-l gras ca on popă; în nouă uite-l însurat și ginere a' lui cutare, cu stare. 'Ntr-on an o prins rădăcină, ș-o adus, di la Caracal, on frate; di la Vâlcea on văr, cu nevastă cu tot; di la Severin, o nepoată și trei mătuși – 'n doi ani s-o mutat la noi cu tat' nea-mu' oltenesc – uite-i pe desculțai de ieri, azi în șaretă: mâine în bihuncă, poimâne în otomobil – c-o pus mâna pe moara lui

cutare, o-ntrat în casăle lui cutare, o pus japca pe jiile de-acolo, pe dughenele de dincoaci – mai răi ca jădani!

— Bineînțeles, exagera, zic eu.

— Bineînțeles, nu exagera foarte. După Războiul cel Mare, România nu avea destui luminători pentru ea, floarea nației era îngropată la Mărășești, la Oituz, la Cașin... Dar tot adevărat că Basarabia a fost „ajutată”, nu după nevoile ei, ci după aranjamentele necinstite ale regătenilor. Elementele cele mai rele: începători, incapabili, pedepsiți – ca în colónii, vorba lui moș Iacob – ne fuseseră trimise nouă, în deportare, ca pedeapsă... Basarabeni așteptaseră căldură, frățietate, ajutor – primiseră picioare-n cur de la jandarm, jupuială de la perceptor, suduială de la „intelectualii” regăteni, cei ajunși la sate fiind mai analfabeți decât bieții localnici, dar îi tratau de „moldoveni, cap de bou”... Și se plâneau de glodurile de la noi (e drept, la ei noroaiele se cheamă: tină, clisă). Și, din pricina asta, în multe case de țărani moldoveni, vorbitori numai de românească, români din moși-strămoși, vedeai, reapărut, între icoane, portretul țarului...

— Îl avea și el, dar s-a lecuit în timpul ocupației din '40-'41. Să ne întoarcem la ale noastre: de ce n-am plecat în refugiu la timp? Spuneai că din pricina casei, a școlii... Nu erai singurul învățător basarabean care făcuse școala satului cu mâinile lui...

— Mulți alții au făcut – și mult mai bine. Dar nici ei n-au plecat. În afară de școala satului, a statului, aceia aveau și ceva al lor: casă, pământ – cei care funcționau în satul natal.

— Motiv să nu plece – ei aveau ce pierde; tu, nu.

— Așa crezi? Să nu crezi, face tata după o vreme, oftând-zâmbind. De mult te lipsești cu mai puțină strângere de inimă decât de puțin. Când ai mult de pierdut, îți permiți să pierzi – ai de unde...

Când am auzit întâia oară acest raționament, nu l-am înțeles, iar tata nu s-a ostenit să mi-l explice. Ceva am pătruns mult mai târziu, când am aflat că o poetă ajunsă la Paris declarase că preferă să moară de foame, să cerșească în metrou – decât să lucreze „cu mâinile”...